

Εισήγηση στη Συνάντηση Πεζογραφίας — ΛΑ΄ Δη-μήτρια με θέμα: Οι Έλληνες και οι άλλοι στην πεζογραφία μας, που οργανώθηκε από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, σε συ-νεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο — 31.10-2.11.1996. Εκδόθηκε Στην Δεξαμενή, Περιοδικό Λόγου και Τέχνης, Αθήνα, Ιούνιος 2001

Οι Τούρκοι και οι Παρεμβάσεις τους

Στην Ελληνική Λογοτεχνία

Η έρευνα σχετικά με τις εικόνες και με τα στερεότυπα στα λογοτεχνικά (και άλλα) κείμενα παρουσιάζει μια αντικειμενική δυσκολία. Οι εικό-νες του «άλλου» είναι απόρροια μιας κοινωνικής λειτουργίας, από την οποία ο ίδιος ο μελετητής δεν μπορεί να είναι τελείως ανεπηρέαστος. Η ενδεχό-μενη πεποίθηση ότι η επιστήμη της εικονολογίας θα μπορούσε να επιτύχει μια πραγματικά «αντι-κειμενική» προσέγγιση σ' αυτήν την έρευνα, πη-γάζει από την μάλλον αμφισβητούμενη σήμερα θετιστική αντίληψη ότι η «πραγματικότητα», ει-δικά στις κοινωνικές επιστήμες, μπορεί να αποτε-λέσει ένα «επιστημονικό» πεδίο έρευνας, όπου τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας θα είναι ανεπη-ρέαστα από την κοινωνική και ιστορική θέση του ερευνητή.

Μια τέτοια υπερβολικά αισιόδοξη αντίληψη αντικειμενικότητας, σχετικά με τις δυνατότητες της «επιστήμης», αποτελεί και ένα οξύμωρο σχή-μα, όταν συσχετίζεται με τις «εικόνες» και τα «στερεότυπα», δηλαδή, με βασικές αντιλήψεις, που αποδέχονται σαν αρχή κάποιες κοινωνικές και εθνικές προκαταλήψεις των ατόμων. Το πρόβλη-μα όμως δεν είναι απροσπέλαστο. Θα μπορούσε ο μελετητής α) να επικεντρωθεί στις «εικόνες» που εμφανίζονται στα κείμενα των «άλλων» λογοτε-χνιών (και όχι στα «δικά μας»), έτσι έχοντας κά-πως αποστασιοποιηθεί από το αντικείμενο που ερευνά, ή β) να επεξεργαστεί το θέμα, σε συνερ-γασία με την «άλλη» πλευρά, για να καλύψει πι-θανές δικές του ανεπάρκειες και αδυναμίες.

Εδώ θα παρουσιάσω τα προκαταρκτικά απο-τελέσματα μιας μελέτης, όπου μας δίνεται μια σπάνια ευκαιρία να παρατηρήσουμε πώς ο «άλ-λος» δυσανασχετεί με την εικόνα του, σε κάποια δικά μας (ελληνικά) κείμενα. Συγκεκριμένα, μας παρέχεται η ευκαιρία να συγκρίνουμε ορισμένες μεταφράσεις ελληνικών λογοτεχνικών κειμένων, βασικά μυθιστορημάτων, στα τουρκικά, όπου οι τούρκοι μεταφραστές, παρενέβησαν στα κείμενα

και τα άλλαξαν, σύμφωνα με τις προτιμήσεις τους. Οι αλλαγές σχετίζονται πάντα με τους Τούρκους που εμφανίζονται σ' αυτά τα κείμενα. [1]

Αντιπαρερχόμενος σημαντικά ηθικά θέματα, όπως και θέματα αρχών και δεοντολογίας, δηλαδή αν ο μεταφραστής δικαιούται να αλλάζει και να παραποιεί τα κείμενα, που μεταφράζει, κατά βούληση και πριν να σχολιάσω γενικά το φαινόμενο, θα παρουσιάσω μερικά δείγματα αυτών των παρεμβάσεων.

Το μυθιστόρημα Τα Ματωμένα Χώματα της Διδώς Σωτηρίου, για τους Έλληνες μπορεί να φέ-ρει έναν αποδεκτό τίτλο, αλλά στα τουρκικά, αυ-τό το έργο που αγαπήθηκε πολύ στην Τουρκία και έκανε πάνω από ένδεκα εκδόσεις μέσα σε είκοσι πέντε χρόνια, κυκλοφορεί με τον τίτλο Χαίρε Ανα-τολία [2]. Τα ματωμένα πάτρια «τουρκικά» χώμα-τα δεν γίνονται αποδεκτά. Στον πρόλογο παραλεί-πεται επίσης η φράση «Και είναι τούτος ο ξεριζωμός ένα από τα πιο συγκλονιστικά κεφάλαια της νεότερης ιστορίας μας», σαν να θέλει ο μετα-φραστής, παραλείποντας τα λόγια αυτά, να μην αποδεχτεί την συμβολή των Τούρκων στο εθνικό αυτό δράμα της «άλλης» πλευράς. Ο μεταφρα-στής επίσης συστηματικά αποφεύγει τον συνήθη τουρκικό όρο που εκφράζει την λέξη «Έλληνας», δηλαδή τον όρο «Yunan», και χρησιμοποιεί το Rum (π.χ. βλέπε 44/30).

[3]

Ο μεταφραστής αφαίρεσε ένα περιστατικό (πε-ρίπου ένα τρίτο μιας σελίδας), όπου ο «ξύπνιος» μπάρμπα-Γιακουμής αφηγείται πώς δωροδόκησε ένα τούρκο τελώνη, που «κρέας δεν ήτρωγε η φα-μελιά του, παρεχτός στο Μπαϊράμη». Ο τούρκος «μόνε που δεν μου φίλησε τα χέρια» λέει ο Για-κουμής, αλλά το αφαιρεί αυτό ο κ. Αττίλα Τοκατλή (65/43). Προφανώς η (πολύ συνηθισμένη στην ελληνική λογοτεχνία) εικόνα του διεφθαρμέ-νου και καημένου Τούρκου δεν του ήταν αποδεκτή. Δεν άρεσε και αφαιρέθηκε η φράση «οι Τούρκοι μάς τρέμανε». Αφαιρέθηκε επίσης ένα μεγάλο χωρίο, στο οποίο «απειλείται» η εικόνα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της τουρκικής κοινωνίας, έτσι όπως αναπαράγεται στην Τουρκία, δηλαδή ανε-κτική και επιεικής. Σ' αυτήν την παράγραφο, στο ελληνικό κείμενο, οι Τούρκοι εμφανίζονται να έχουν «κάψει χριστιανικές οικογένειες, οι ραγιάδες να έχουν «ταπεινωθεί», και αυτά «τα μίση να μην σβύνουν» (205/134). Αφαιρούνται και οι λέξεις «μπουνταλάδες Τούρκοι» (227/149). Βέβαια δεν θα μπορούσε να μείνει ο «μπάσταρδος Κεμάλ», όπως τον αποκαλεί κάποιος έλληνας φαντάρος, ούτε «οι τούρκοι τσέτες που μας σφάζουν» (αντί αυτού διαβάζουμε κάποιους να φωνάζουν απλώς «μας σφάζουνε!», αόριστα, χωρίς να μαθαίνουμε από ποιους (282/187 και 312/208). Αποφεύ-γεται η μετάφραση των λέξεων «σφαγή» και «βιάζανε και εκτελούσανε» και αντί αυτών διαβά-ζουμε τις λέξεις «θάνατος» και ότι οι κοπέλες «έ-παθαν κάτι πολύ κακό» (316/211 και 317/212).

Ο Γεώργιος Βιζυηνός επίσης λογοκρίθηκε. [4] Στο διήγημα Ο Μοσκόφ Σελίμ η για «μας» αθώα φράση «Ο Θεός εσήκωσε το μερχαμέτι (ευσπλα-χνία, 11. Μ.) πάνω από το Ισλάμ.» δεν μετα-φράστηκε (294/53). Σ' αυτό το έργο ο Σελίμ εί-ναι «καλός», απλώς επειδή έχει παύσει σχεδόν να έχει τα χαρακτηριστικά του «έθνους» και της θρη-σκευτικής ομάδας του. Ο μεταφραστής αφαιρώ-ντας δύο μόνο λέξεις, αλλάζει την έννοια της με-ταβολής, που υπέστη ο ήρωας, και την τοποθετεί από το εθνικό στο προσωπικό επίπεδο. Ο Βιζυη-νός γράφει ότι εξαφανίζεται ο «εθνικός εγωισμός» και ο «φανατισμός της θρησκείας» του Σελίμ, ο μεταφραστής γράφει ότι εξαφανίζεται ο «εγωι-σμός» και ο «φανατισμός» του. Και «οι αγαθοί Τούρκοι» μετατρέπονται σε «τίμιους Τούρκους». (300/57,301/58).

Βλέπουμε πολλές παρεμβάσεις και στην Λωξάνδρα της Μαρίας Ιορδανίδου. Τα επίθετα, όπως «καταραμένοι» και «φανατικοί», που αποδίδονται στους Κιζιλμπάσηδες, δεν μεταφράζονται, προφα-νώς για εσωτερικούς λόγους της Τουρκίας (16/11). [5] Αποφεύγεται η λέξη «σφαγή» (της Χίου και των Αδάνων, δηλαδή των Αρμενίων) και γίνεται λόγος μόνο για «εξέγερση της νήσου», για «φόνος», για «σκοτωμό» (17/12, 46/37, 143/117). Έτσι, ο αναγνώστης δεν καταλαβαίνει γιατί αγανακτεί και πανικοβάλλεται η Λωξάνδρα, για κάποιο «φόνος», που διαπράχτηκε τόσο μακριά από τον δικό της χώρο! Η Λωξάνδρα πολύ συχνά χρησιμοποιεί λαϊ-κές και πολύ οικείες για τους Έλληνες εκφράσεις κατά των Τούρκων, όπως «τα σκυλιά» και «μά-στιγα της ανθρωπότητας...», χολέρα, σεισμός». Αυτές οι λέξεις αποφεύγονται συστηματικά από τον μεταφραστή.

[6]

Προστατεύεται και εδώ το κύρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με την αφαι-ρεση του επιθέτου «χρεωκοπημένη» (79/63).

Οι παρεμβάσεις του μεταφραστή αλλοίωσαν αισθητά και το πάθος του Νίκου Καζαντζάκη. Στην Αναφορά στον Γκρέκο, βλέπουμε μια σειρά αλλαγών στα τουρκικά κείμενα. [7] Παραθέτω τα αρχικά και τα τελικά κείμενα μετά από τις παρεμβάσεις:

□□□□ Ο Καζαντζάκης □ □

από το φόβο του Τούρκου, (61).

... ετούτος, ο μαύρος δαί-μονας είναι ο Τούρκος... (69).

... περνούσα από τον τούρκικο μαχαλά γρήγορα γρήγορα, γιατί σιχαινό-μουν τη μυρωδιά που έ-βγαζαν οι Τούρκοι (71).

... Να ο παππούς μου..., κρατάει τη σημαία, πάει στον πόλεμο, και να κάτω, πεσμένοι ανάσκελα, οι Τούρκοι (74).

... οι Τούρκοι ακόνιζαν τα μαχαίρια τους κι ετοιμάζονταν να ριχτούν στους χριστιανούς (82).

...ο Χασανμπέης, ο αιμο-βόρος χριστιανομάχος... (82).

...η Κρήτη, που λογής λογής Τούρκοι την τυραν-νούν (98).

Εγώ πολεμώ τον Τούρκο, κάνω το χρέος μου... μη σου σηκώσει το μυαλό ο Φράγκος, σκύλος είναι κι αυτός σαν τον Τούρκο (100).

Όλοι οι παππούδες μου που τους είχαν σκοτώσει οι Τούρκοι, όλες οι γιαγιάδες μου που τις είχαν βα-σανίσει και τους είχαν ξε-ριζώσει τους μαστούς τους οι Τούρκοι... (110).

Ο παππούς μου... κάμει ρεσάλτο στα τούρ-κικα κικαα κικα κα-ράβια, ένα λογιάζοντας Οβραίους σταυρωτήρες και Τούρκους, έτσι θα 'βγαζε το άχτι του άχτι του και θ' αλάφρωνε (238).

Η μετάφραση

από φόβο, (60)

- (69)

Περνούσα από τον τουρκικό μαχαλά γρήγορα γρήγορα, (71)

Να ο παππούς μου... κρατάει τη σημαία, πάει στον πόλεμο, (76)

Οι εχθροί ακόνιζαν τα ... (κτλ) (85)

... ο Χασάνμπεης, ο χρι-στιανομάχος... (85).

...η Κρήτη, που λογής λογής άνθρωποι την τυ-ραννούν (102).

Εγώ πολεμώ, κάνω το χρέος μου... μη σου σηκώσει το μυαλό ο Φράγκος. (104)

Όλοι οι παππούδες μου που πέθαναν στον πόλε-μο, οι γιαγιάδες μου που αδυνάτησαν και εξασθένη-σαν... (115).

Ο παππούς μου κάνει ρε-σάλτο στα μουσουλμανι-κά καράβια λογιάζοντας τους Οβραίους σταυρωτήρες, έτσι θα 'βγαζε το άχτι του θ'αλάφρωνε (271)

Αφαιρέθηκαν επίσης χωρία σχετικά με την Κωνσταντινούπολη, όπου κάποιος βρίζει την πό-λη: «... πουτάνα, κοιμάται με τους Τούρκους», όπως και οι στίχοι «Πάλι με χρόνους, με καιρούς... κ.τ.λ.» (420/485).

Ακόμα και ο Γιώργος Σεφέρης δεν γλύτωσε από αυτές τις παρεμβάσεις. Στις Μέρες του (2 Ιουλίου 1950) διαβάζουμε ότι στη Σκάλα, δύο τρία παιδάκια (Τουρκάκια)

«ξετρύπωσαν από τη σκουριασμένη πόρτα σαν μεγάλοι αρουραίοι». Στην μετάφραση αφαιρούνται οι λέξεις «μεγάλοι αρουραίοι». [8] Αφαιρούνται και οι δύο τελευταίες λέξεις από την φράση «Μόνο τούρκικες και οι οδηγήτριες επιγραφές, εθνικιστικά πείσματα» (138).

Πρώτα θα προσπαθήσω να ερμηνεύσω αυτό το φαινόμενο των παρεμβάσεων και μετά θα ανα-φερθώ σε μια μάλλον σπάνια αλλά εντυπωσιακή περίπτωση, όπου ο μεταφραστής ακολούθησε πιστά το ελληνικό κείμενο.

Πολλές από τις αλλαγές και τις παραλήψεις σχετίζονται απευθείας με τις αρνητικές εικόνες του «άλλου» έθνους, δηλαδή των Τούρκων. Πρά-ξεις των Τούρκων, όπως σφαγές Ελλήνων ή Αρ-μενίων, βιασμοί, βασανιστήρια, κ. ά. συνήθως παραλείπονται. Επίσης χαρακτηρισμοί, εκφράσεις που παγκοσμίως θεωρούνται υποτιμητικές δεν μεταφράζονται. Ο «μπουνταλάς», ο «μπάσταρδος», ο «δαίμονας», ο «αιμοβόρος», ο «τύραννος», ο «σκύλος» Τούρκος σαφώς δεν αρέσει.

Δεν αρέσει επίσης, η παρουσίαση των Τούρ-κων με γενικά και μόνιμα εθνικά αρνητικά χαρα-κτηριστικά. Ο Βιζυηνός π.χ., όταν παρουσιάζει τον Μοσκόφ Σελήμ, δεν αναφέρεται σε «κάποιον» Τούρκο, σε κάποια μεμονωμένη περίπτωση που έχει αρνητικά χαρακτηριστικά, αλλά βλέπουμε τον Μοσκόφ Σελήμ να αποβάλει τον «εθνικό» εγωισμό του και τον φανατισμό «της θρησκείας του». Ο μεταφραστής δέχεται τα αρνητικά χαρα-κτηριστικά του ήρωα, αλλά μόνο σαν προσωπικά του ελαττώματα. Γράφει δηλαδή για τον «εγωι-σμό και τον φανατισμό του».

Είναι όμως πιο δύσκολο να κατανοήσουμε κάποιες άλλες παρεμβάσεις. Γιατί δεν άρεσε π.χ. ο τίτλος Τα Ματωμένα Χώματα; Μια πιθανή ερμηνεία, που θεωρεί τους Τούρκους να μη θέλουν να παρουσιάζονται «ματωμένα», άρα κατά συνέ-πεια και «βίαια» τα πάτρια εδάφη τους, δεν απα-ντά στο ερώτημα, γιατί το «αίμα» δεν προκαλεί την ίδια δυσφορία και στους Έλληνες, πολλοί από τους οποίους βλέπουν αυτά τα ίδια χώματα επί-σης σαν πάτρια. Η τουρκική αντίδραση θα πρέπει να σχετίζεται μάλλον με την εικόνα που υπάρχει στην χώρα αυτή, σχετικά με το πώς βλέπει η Δύση την Τουρκία. Πολλοί Τούρκοι βλέπουν μια Δύση που θεωρεί τους Τούρκους «βάρβαρους», «αιμοβόρους» κ. ά.. Άρα τα ματωμένα χώματα, σύμφωνα με τα στερεότυπα που επικρατούν στην Τουρκία, χρεώνονται στους Τούρκους. Οι Έλλη-νες δεν έχουν αυτήν την εικόνα για τον εαυτό τους.

Μια δεύτερη παρέμβαση, μας δίνει την ευ-καιρία να εισχωρήσουμε πάλι στα άβατα

της τουρκικής «ψυχής», αν μπορεί κανείς να αποκαλέσει έτσι τις εικόνες που επηρεάζουν στο υποσυνείδητο τις ανθρώπινες συμπεριφορές. Ο «ξεριζωμός», «ένα από τα πιο συγκλονιστικά κεφάλαια της ιστορίας» των Ελλήνων παραλείπεται. Και εδώ θα πρέπει να ισχύει το ίδιο σύνδρομο: η αίσθη-ση ότι ευθύνεται η τουρκική πλευρά για την ανταλλαγή των πληθυσμών και την απομάκρυν-ση των κατοίκων της χώρας.

Οι παρεμβάσεις σχετικά με την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα πρέπει να σχετιζονται μ' αυτό το απολογητικό αίσθημα και αυτή την αμυντική ψυχосύνθεση. Είδαμε ότι οι «τα-πεινώσεις» των Χριστιανών, στην αρχή του αιώ-να και ο όρος «χρεωκοπημένη», σχετικά με την Αυτοκρατορία, παραλείπονται. Ενώ οι γνώστες της τουρκικής ιστορίας ξέρουν ότι πολλοί τούρκοι ιστορικοί παραδέχονται και τις βιαιότητες αλλά και την οικονομική χρεωκοπία της αυτοκρατορίας. Η οικονομική δε χρεωκοπία του κράτους θεωρείται επίσημα ως μια από τις βασικές αιτίες, που δικαι-ολογούν τις μεταγενέστερες παρεμβάσεις του Μου-σταφά Κεμάλ. Το θέμα αποκτά ενδιαφέρον, όταν βλέπουμε αυτά τα αρνητικά χαρακτηριστικά να μην γίνονται αποδεκτά από την τουρκική πλευρά, αυτά που άμεσα σχετίζονται με τους Έλληνες. Η βία και η αποτυχία δεν γίνονται αποδεκτές, όταν σχετίζονται με διεθνείς καταστάσεις, δηλαδή μέ-σα σε ένα πλαίσιο, όπου αυτοί που θεωρούνται «ε-μείς» συγκρίνονται με τον «άλλο». Κάποτε πάλι, μια αξιολόγηση αποκτά διαφορετική έννοια, σύμ-φωνα με αυτόν που την εκφράζει: είναι θετική, όταν έχει αφετηρία έναν από «εμάς», αλλά αρνη-τική, όταν υποστηρίζεται από τον «άλλο».

Αυτή η τάση παρατηρείται και στην τουρκι-κή ιστοριογραφία. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία (αλλά και η σύγχρονη Τουρκία) κατακεραυνώνε-ται από πολλούς τούρκους διανοούμενους, αλλά μόνο σε σχέση με τους Τούρκους ή τους «ιδίους». Όταν όμως αναφέρονται στις σχέσεις της Αυτο-κρατορίας (και της Τουρκίας) με τον «άλλο», δη-λαδή όταν παρεμβάλλεται κάποια σύγκριση του «εγώ» με τον «άλλο», π.χ. τους Έλληνες, τις μειο-νότητες κ. ά., τότε επικρατεί η απολογητική στά-ση. Το «εγώ», ή καλύτερα το εθνικό «εμείς» δεν υποτιμάται, όταν σχετίζεται με τον «άλλο», τον «άλλο» ο οποίος οριοθετεί και δίνει μια υπόσταση στο «εμείς».

Οι παρεμβάσεις δηλαδή των τούρκων μετα-φραστών μάς παρέχουν την ευκαιρία να παρατη-ρήσουμε πώς η «άλλη» πλευρά αντιλαμβάνεται ορισμένες αρνητικές εικόνες, εκεί ακριβώς όπου «εμείς» οι Έλληνες, ως δημιουργοί αυτών των παραστάσεων, ενδεχομένως δεν τις διακρίνουμε. Για ορισμένους Τούρκους ένας τούρκος τελώνης, ο οποίος δωροδοκείται και φιλά το χέρι του Έλλη-να, πρέπει να αφαιρεθεί από το κείμενο. Αυτό, που για τον Έλληνα μπορεί να σημαίνει μια μεμονω-μένη περίπτωση, για τον «άλλο» μπορεί να απο-τελεί ένα αρνητικό στερεότυπο, προσβλητικό για το «έθνος» του. Ακόμα και η λέξη «Έλλη-ν», που μεταφράζεται στα τουρκικά ως «Yunan», κάπο-τε θεωρείται αρνητική από τους Τούρκους και αποφεύγεται (χρησιμοποιούνται οι λέξεις Rum, Hellen ή Grek) .

Το ερώτημα αν αυτές οι επιλογές των μετα-φραστών πηγάζουν από τις δικές τους ευαισθησίες ή αν επιλέγουν αυτόν τον δρόμο επειδή υπολογίζουν τις αντιδράσεις και προτιμήσεις των ανα-γνωστών τους δεν έχει μεγάλη σημασία. Και οι δύο πιθανότητες έχουν ένα κοινό παρανομαστή: τις ευαισθησίες της «άλλης» πλευράς, όπως εκφράζεται από τον μεταφραστή, σύμφωνα με τις προ-σωπικές του επιλογές, ανεξάρτητα αν πιστεύει πως ό,τι κάνει γίνεται για τον ίδιο ή για το ανα-γνωστικό του κοινό.

Πάντως υπάρχει και μια άλλη προσέγγιση και αντιμετώπιση των ελληνικών μεταφράσεων στα τουρκικά. Πρέπει να μνημονεύσουμε τον Ραγκίπ Ζαράκογλου (Rağip Zarakoğlu), ο οποίος με-τάφρασε το Ταμάμα — Η Αγνοούμενη του Πόντου του Γ. Ανδρεάδη. [\[9\]](#)

Η μετάφραση του είναι πιστότατη, αν και το βιβλίο παρουσιάζει απόψεις διαμετρικά αντίθετες από τις επίσημες θέσεις των τουρκικών αρχών. Οι σφαγές των Ελλήνων και των Αρμενίων παρουσιάζονται, όπως ακριβώς στο ελληνικό κείμενο, με τις ακριβείς εκφράσεις (59, 61, 70, 85, 88, 89), ο εθνικιστικός και θρησκευτικός φανατισμός των Τούρκων, αξιωματούχων και απλών πολιτών, αποδίδεται πιστά (49, 52, 58, 75), βλέπουμε Τούρκους να δωροδοκούνται και γι' αυτό να μη φέρονται πατριωτικά (59), να αποδίδεται ως «φασισμός» το τουρκικό εθνικό κίνημα του 1914 (69). Και το σημαντικότερο, ένας Τούρκος εθνικός ήρωας, το πρώτο-παλλήκαρο του Μουσταφά Κεμάλ, παρουσιάζεται ως ένας αιμοβόρος «τσέτες» και αποκαλείται «τέρας» (canavar, στα τουρκικά) (60).

Πώς θα ερμηνευτεί αυτή η διαμετρικά αντί-θετη πρακτική; Μια πιθανή ερμηνεία είναι η σχέ-ση του μεταφραστή με την ιδεολογία του εθνικισμού. Ο βαθμός που ευαισθητοποιείται ένα άτομο, όταν αντιμετωπίζει αρνητικούς χαρακτηρισμούς σχετικά με το «έθνος» του, είναι ανάλογος με το βαθμό που ταυτίζεται με την ιδεατή (ή φαντα-στική) ενότητα του έθνους. Ο Rağip Zarakoğlu εί-ναι γνωστός στην Τουρκία για την αντίσταση του κατά του σημερινού αυταρχικού καθεστώτος της χώρας του και εκκρεμούν δίκες εναντίον του για την αρθρογραφία του. Προφανώς ο ίδιος δεν ταυτί-ζεται με τους ιδεατούς αρνητικούς Τούρκους «προ-γόνους», στο βαθμό που το κάνουν οι άλλοι μετα-φραστές.

Σχετικά με τα εθνικά στερεότυπα συμπερα-σματικά θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ότι:

α) Τα αρνητικά χαρακτηριστικά δεν προσδιο-ρίζονται πάντα σύμφωνα με κάποιες «οικουμενι-κές» ή «πανανθρώπινες» αξίες, που μπορούν να γίνουν αντιληπτές από όλους. «Εμείς» κάποτε εν-δέχεται να μην αντιληφθούμε κάποιες αρνητικές εικόνες του «άλλου». Με άλλα λόγια, η αρνητική εικόνα, όπως την αντιλαμβάνεται η μια πλευρά, μπο-ρεί να είναι

τελείως υποκειμενική και να σχετίζεται με εθνικές κ.ά. ευαισθησίες, που για ιστορικούς κ.α. λόγους δεν τις συµμερίζεται η «άλλη» πλευρά. [10] Οι εικόνες έχουν μια υπόσταση σχετική.

β) Μια παράσταση (εικόνα) μπορεί να απο-κτήσει θετική, ουδέτερη ή αρνητική έννοια, σύµ-φωνα με την «πηγή» της. Δηλαδή, μια τοποθέ-τηση του «άλλου» μπορεί να έχει αρνητική έννοια, επειδή υπονοεί σύγκριση των δύο συµβαλλόµενων πλευρών, ενώ για «µας» και την δική µας κοινω-νία, η ίδια ακριβούς τοποθέτηση μπορεί να θεωρεί-ται «ουδέτερη».

γ) Η αναγκαιότητα δια-εθνικών (inter-ethnic) συνεργασιών, σχετικά με την εικόνα του «άλλου», στην «δική» µας λογοτεχνία, μπορεί να φέρει στο φως εικόνες, στερεότυπα, όπως και εθνι-κές προκαταλήψεις, που διαφεύγουν από την προ-σοχή του µελετητή. Αλλά η συνεργασία των δύο πλευρών μπορεί να αποκαλύψει και χαρακτηρι-στικά του τρόπου σκέψης της «άλλης» πλευράς.

[1] Η μελέτη αυτή ξεκίνησε με πρόθεση να εντοπιστούν τα «λάθη» στις μεταφράσεις των ελληνικών κειµένων στα τουρκικά. Τα «λάθη» αυτά βασικά πηγάζουν από την τάση των μεταφραστών να βελτιώσουν ή να λογοκρίνουν την εικό-να του Τούρκου και της Τουρκίας. Στη μελέτη συνέβαλε η Damla Demirözü, από την Τουρκία, φοιτήτρια διδακτορικού στο Πανεπιστήµιο Αθηνών, με θέμα την εικόνα των Τούρκων στην ελληνική λογοτεχνία. Η πρόθεση µας είναι να ολοκλη-ρώσουμε αυτήν την έρευνα και να την εκδώσουμε στα ελλη-νικά, όπως και στα τουρκικά.

[2] Αν ακριβολογήσουµε ο τίτλος είναι Πες Χαιρετί-σµατα στην Ανατολία από Μένα: Benden Selam Söyle Anadolu'ya. Εδώ αναφέροµαι σε δύο εκδόσεις, μια ελληνική, την 63η έκδοση του Κέδρου, Αθήνα 1983, και σε μια τουρ-κική, την 1 1η του εκδοτικού οίκου Alan, İstanbul, 1995. Ο Τούρκος µεταφραστής Attila Tokatlı έκανε χρήση της γαλ-λικής µετάφρασης.

[3] Σ' αυτό το κείμενο ο πρώτος αριθμός αναφέρεται στην σελίδα της ελληνικής και ο δεύτερος της τουρκικής έκδοσης. Οι Σμυρνιοί μιλούν π.χ. «Ρωμαίικα» (Rumca) και όχι «Ελληνικά» (Yunanca). Στον πρόλογο επίσης βλέπουμε μια ιδιόρρυθμη χρήση της λέξης «Έλληνας», η οποία δεν μπορεί να αναλυθεί σε βάθος εδώ. Οι Τούρκοι χρησιμοποιούν τις λέξεις Yunan, Rum, Hellen και Grek, όλες σχεδόν συνώνυμες για τους Έλληνες, αλλά κάθε φορά εννοώντας κάτι διαφορετικό. Στον πρόλογο, με προσθήκες λέξεων παρουσιάζονται να είναι οι Rum (οι Ρωμιοί) αυτοί που «εισβάλλουν» το 1919 στην Τουρκία, ενώ ο Μανώλης Αξιώτης φορά την στολή των Hellen και όχι των Yunan. Προφανώς ο μεταφραστής προ-σπαθεί να αποφύγει την λέξη Yunan, μια λέξη που συνήθους χρησιμοποιείται στα τουρκικά για τον «Έλληνα», με σκοπό να μην φέρει στην επιφάνεια αρνητικούς συνειρμούς.

[4] Η σύγκριση βασίζεται στην ελληνική έκδοση Το Αμάρτημα της Μητρός μου και Άλλα Διηγήματα, Εστία, Αθήνα, 1991 και στην τουρκική Moskof Selim, Belge, İstanbul, 1994. Η μετάφραση είναι του Osman Bleda.

[5] Συγκρίνεται η ελληνική έκδοση της Εστίας, Αθήνα, 1995 και η τουρκική Loksandra, Marenostrum, İstanbul, 1990, μετάφραση του Osman Bleda. Οι Κιζιλμπάσηδες εί-ναι μια συγγενική αίρεση των Αλεβιτών.

[6] (46/37, 67/54, 79/63, 81/66, 144/119, 203/108. Στην τελευταία περίπτωση, η φράση «με τα αγαρηνά σκυ-λιά πάρε-δώσε δεν έχουμε» έγινε «με τους σουλτάνους πάρε-δώσε δεν έχουμε».

[7] Συγκρίνονται η ελληνική έκδοση του Καζαντζάκη, Αθήνα, 1982 με την τουρκική El Greko'ya Mektuplar, (έκ-δοση) E, İstanbul, 1975. Το όνομα του μεταφραστή δεν αναφέρεται.

[8] Üç Kırmızı Güvercin, Altın Kitaplar, İstanbul, 1971, σ. 101. Μετάφραση του Cevat Çapan.

[9] Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1994. Στα τουρκικά, Tamama-Pontus'un Yitik Kızı, Belge Yayınları, İstanbul, 1996. Το βιβλίο βραβεύτηκε με το βραβείο Ιπεκτσή.

[10] Ένας πιθανός διαχωρισμός δικαιολογημένων και αδικαιολόγητων αρνητικών εικόνων (λόγω υπερβολικών ευ-αισθησιών), δεν έχει νόημα, επειδή ένας τέτοιος διαχωρισμός προϋποθέτει την «νομιμοποίηση» ή την δικαιολόγηση ορισμένων εικόνων, αυτών δηλαδή που δημιουργούνται στον «δι-κό» μας μόνο χώρο.